

Таміла Яценко

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Інститут педагогіки НАПН України

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Результативними ознаками сучасного шкільного компетентнісно орієнтованого освітнього процесу є формування особистості з активною громадянською позицією, патріота, інноватора, здатного застосовувати досвід навчальної діяльності для успішної самореалізації в житті. Реалізація компетентнісної парадигми як стратегії підвищення якості шкільної літературної освіти актуалізує проблему оновлення її змісту, підготовки шкільних підручників нового покоління, що ефективно сприятимуть формуванню компетентного учня-читача.

«Принциповою інновацією у створенні підручників нового покоління, як слушно зазначала О. Савченко, є потреба взаємопов'язаної реалізації ключових і предметних компетентностей у процесі опрацювання текстів різних видів, які відповідають пізнавальним потребам і можливостям сучасних дітей» [1, с. 65].

Сукупність ключових компетентностей, сформованість яких передбачає здатність здобувачів освіти практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання і досвід у різних навчальних і життєвих ситуаціях, конкретизовано в навчальних текстах і методичному апараті підручників для 5 класу НУШ «Українська література» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) та «Література (українська та зарубіжна)» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, І. Тригуб, О. Слижук), що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.) [2; 3]. Їх концепція базується на реалізації *читацькоцентричного* та *текстоцентричного* принципів у процесі опрацювання художніх текстів і навчального матеріалу. Відповідно розроблено й структуру підручників-хрестоматій – пріоритет у

побудові надано художньому тексту, первинне враження від прочитання якого обумовлює подальшу навчальну діяльність учнів-читачів.

Підручники мають вагомий дидактико-методичний потенціал, як у змістовому, так і в методичному аспектах, для формування *ключових компетентностей* учнів, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти (2020).

Формування *ключової компетентності «Вільне володіння державною мовою»* передбачено в підручнику української літератури в процесі опрацювання кожної навчальної теми, система різнорівневих запитань і завдань якої спрямована на розвиток в учнів уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти. Загалом концепція підручника ґрунтується на пріоритеті формування в п'ятикласників інтересу до читання творів української літератури, відчуття краси художнього слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження.

Удосконаленню вмінь учнів здійснювати комунікацію в усній формі на основі знань лексики, граматики і норм сучасної української літературної мови сприятиме змістове наповнення рубрики «Мовна скарбничка» означеного підручника. Наприклад, «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках вживаються як у прямому, так і у переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів фольклору в різних значеннях» [2]; «Подумай над походженням слова «казка». Поясни, як воно утворилося [2], «Пригадай, що таке прикметник. Яке значення мають прикметники в мові? Знайди у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів. Продовж синонімічний ряд прикметників, якими можна схарактеризувати Лелію: біла, запашна, красива...» [2].

Навчальний матеріал підручника інтегрованого курсу літератур ефективно сприяє формуванню в учнів ключової компетентності *«Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними*

мовами». Так, вивчаючи казку братів Грімм «Пані Метелиця», п'ятикласники мають можливість ознайомитися з пізнавальною інформацією рубрики «Мовна скарбничка» та виконати таке завдання: «У Німеччині в сніжну погоду можна почути вислів: «Гульда (так часом називають пані Метелицю) стелить ліжко». Знайди у казці пояснення цьому вислову» [3].

Здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті передбачає ключова *математична компетентність*. На її формування орієнтує рубрика «Поміркуй!» навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» на уроках інтегрованого курсу: «Миля – це британська та американська міра довжини, що дорівнює приблизно 1609, 344 метра. На якій відстані в кілометрах і метрах знаходився від героїв твору вовк?» [3].

Виконання нескладних обчислень допоможе чітко уявити реальні відстані в звичних для сприйняття юними українськими читачами одиницях вимірювання. Як-от у підручнику інтегрованого курсу літератур : «В оповіданні Е. Сетона-Томпсона «Снап. Історія бультер'єра» міри довжини подано не в звичних для нас кілометрах, метрах чи сантиметрах, а в інших одиницях вимірювання. Так, ярд – це британська й американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см, а фут – британська й американська міра довжини, що дорівнює 30,48 см. Знайди в тексті оповідання речення, в яких відстань вказано у футах, ярдах і милях. Обчисли зазначену відстань у кілометрах і метрах. Зачитай змінені тобою речення» [3].

В основі *ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій* – формування наукового світогляду учнів. Дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням у підручнику української літератури в процесі вивчення «Богатирської застави» С. Плачинди, сприятиме набуттю учнями досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-

код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця» [2].

Інноваційність є важливою якістю сучасної людини, здатної адаптуватися у динамічно змінному світі. Відтак формування в учнів здатності реагувати на зміни та долати труднощі, мотивувати себе та розвивати в собі стійкість і впевненість, щоб навчатися і досягати успіхів сприятиме формуванню *інноваційності* як *ключової компетентності*. Так, вивчаючи на уроках інтегрованого курсу літератур арабську народну казку зі збірки «Тисяча і одна ніч» п'ятикласникам запропоновано поміркувати над таким запитанням: «Які емоції викликав у тебе образ Аладдіна? Чи прийнятною для тебе є його поведінка? Чи часто тобі доводилося переборювати власні лінощі? Сформулюй декілька порад Аладдінові, як йому подолати свою ліню» [3].

Твори інтегрованого курсу літератур, зокрема тематичного розділу «Дивовижний світ природи», мають потужний дидактико-методичний потенціал для послідовного формування в учнів *ключової екологічної компетентності*. Так, на усвідомлення необхідності охорони природи та важливості її збереження орієнтоване завдання, рекомендоване для глибокого осмислення казки Г. К. Андерсена «Русалонька»: «Як ти гадаєш, які деталі підводного світу, описані автором, є реальними, а які фантастичними, казковими? Подивися пізнавальне відео «Морські мешканці» та перевір свої припущення» [3].

Впевнено і відповідально використовувати цифрові технології в навчанні та життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності – це вміння, що розкривають сутність *ключової інформаційно-комунікаційної компетентності*. Методичний апарат означених підручників передбачає широкі можливості її формування. У процесі опрацювання тем залучено різноманітні цифрові додатки. Вони дають змогу п'ятикласникам отримати допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Наприклад, для переконливішої мотивації учнів ознайомитись із

казкою Лесі Українки «Лелія» запропоновано пропедевтичне завдання: «У казці, з якою ти зараз ознайомився, діють незвичайні персонажі. Хто вони? Здогадайся, прочитавши заголовок твору. Свої передбачення оформи у вигляді «хмари слів»: намалюй або ж скористайся цифровим сервісом Word It Out тощо» [2]. Під час вивчення казки О. Іваненко «Цвітарінь» учням рекомендовано таке завдання: «Зіскануй QR-код і послухай мелодію «Жайворонок» у виконанні гранд-оркестру Поля Морія. Які кольори, образи ти уявляв/уявляла, слухаючи цю мелодію? Які світлини із відеоряду цього кліпу тобі сподобалися найбільше? Якими із них можна було б проілюструвати казку О. Іваненко «Цвітарінь»?» [2].

У контексті викликів інформаційного суспільства особливої значущості набуває *ключова компетентність «навчання впродовж життя»*, що передбачає формування здатності визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку. Так, у процесі вивчення розділу означених підручників, присвяченого народним і літературним казкам, важливо актуалізувати знання п'ятикласників про цей жанр і запропонувати їм поділитися інформацією з однокласниками: «Які народні казки відомі тобі з початкової школи? Яка з них стала твоєю улюбленою? Чому? Коротко розкажи її своїм друзям»; «Які звичаї та традиції українців знайшли відображення в народній казці «Яйце-райце»? [2; 3]; «Чи відомо тобі, хто такий «премудрий Соломон»? Якщо так, то розкажи своїм однокласникам/однокласницям, якщо ні – довідайся у вчителя/вчительки Подумай, чому І. Франко називає Лиса Микиту іменем древнього царя, постать якого стала уособленням мудрості» [2; 3].

Розвитку ініціативності як сутнісної ознаки *ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність»* допомагатиме таке інтерактивне завдання: «Виразно прочитай вірш із однокласниками/однокласницями. Попрацюйте у групах. Хай перша група читає текст, а друга – повторює третій рядок кожної строфи, а всі разом дзвінко підхоплюйте останні два слова строфи. Так у вас і з'явиться хор класних дзвіночків!» [2].

Отже, змістове наповнення підручників української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5 класу НУШ авторського колективу Інституту педагогіки НАПН України ефективно сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, їхньому особистісному і читацькому саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко О. Я. Інноваційний потенціал підручника з читання. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 65–71.
2. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта». Режим доступу: <https://ru.calameo.com/read/0061919638390f0c06f9f>
3. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А. Література (українська та зарубіжна): підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. Ч. 1.; Ч. 2. Режим доступу: <https://ru.calameo.com/read/006191963936270152108>